

Zamonaviy ingliz poeziyasida ekzistensial mavzularning o‘ziga xos xususiyatlari (W.H. Auden asarlari misolida)

Shapsanova Feruza Muzaffarovna, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti tayanch doktoranti.

Telefon raqam: +998977144077.

Mail: shapsanovaferuza@gmail.com

Annotatsiya

Birinchi jahon urushi ingliz ijtimoiy hayoti, madaniyati va siyosiy qarashlarda chuqur inqiroz tabiatini shakllantirdi, va buning oqibatida 1920-yillarning oxiri va 30-yillarning boshlarida butun dunyo bo‘ylab paydo bo‘lgan iqtisodiy inqiroz, fashizmning ko‘tarilishi, yana bir keng ko‘lamli urushning yaqinlashishi bilan yanada kuchaydi. Shuning uchun ham bu yillardagi aksariyat adabiyotning pessimistik ruhda yaratilganligi ajablanarli emas. Bu davr poetikasida yozuvchilar hayot ma‘nosi, o‘lim qo‘rquvi va individuallik kabi ekzistensial mavzularga ko‘proq murojaat qila boshlashdi va vujudga kelayotgan totalitar, kommunistik va xatto kapitalistik jamiyatning individualizmga solayotga xavf-xatari haqida badiiy asarlar yaratishdi.

XX asr o‘rtalarida Fransiyada rasmiy nom olgan Ekzistensializm falsafasi badiiy adabiyotga katta ta’sir o‘tkazdi va zamonaviy ingliz adabiyotida falsafiy qarashlarning shakllanishida katta hissa qo‘shdi. Ekzistensializm g‘oyalari ingliz adabiyotining uch adabiy tur kesimida, poeziya, proza va dramada uchraydi. Tadqiqotimizning maqsadi poeziya kesimida ingliz adabiyotidagi ekzistensializm oqimi va mavzularini zamonaviy badiiy asarlar misolida nazariy-taxliliy umumlashtirishdan iborat. Tadqiqotimiz obyekti qilib W. H. Audenning she’rlari tanlab olingan.

Nazmiy asarlar tahlilini ingliz shoiri W.H. Auden ijodi misolida tahlil qilish davomida ekzistensial mavzuning *individualizmga da’vat, erkin tanlov, o‘lim motivi* va *jamiyatda erkinlik* kabi qirralari namoyon bo‘ldi.

Kalit so‘zlar: ekzistensializm, ekzistensial mavzu, individualizm, poeziya, zamonaviy adabiyot.

Asosiy qism

Ekzistensializm ta'sirida poeziyaga katta hissa qo'shgan ingliz adibi W.H.Auden (1907-1973) hisoblanadi. Audenning ijodida ekzistensial qo'rquv, shaxsiyatning yo'qolishi, inson qadri kabi mavzularni uchratish mumkin. Uning poeziyasi birinchi va ikkinchi jahon urushidan so'ng paydo bo'lgan nigilistik ruhiyatni aks ettirgan holda, avval Fridrix Nitshe, keyinchalik Soren Kyergegor falsafasi ta'sirida shakllandi. Auden ekzistensial inqirozga Kyergegorning dinni qaytadan kashf qilish falsafasini yoqlagan holda javob topadi. Adib, *she'riyatning, vaxolanki barcha san'at turlarining pinhoni maqsadi bo'ladi, bu maqsad haqiqatni ko'rsatib afsundan ozod qilmoq va zaxarlanishni oldini olmoq* deb yozadi.¹

Nigilistik va ekzistensial konsepsiyalar W.H. Audenning poeziyasiga sotsial nigilizm bo'lib kirib keldi. Hayot oldida qo'rquv va daxshat uning 1939-yilda nashrdan chiqqan mashxur she'ri "*Sentabr 1, 1939*" (September 1, 1939)² da o'z aksini topgan. Asarning sarlavhasi ikkinchi jahon urushining boshlanishiga ishora qiladi, va unda urush boshlanishi xabarini eshitgan insoniyatning holati, ichki kechinmalari tasvirlanadi. Uning birinchi baytida lirik qahramon tushunarsiz va qo'rquv iskanjasida, umidsiz holda tasvirlangan. Davrni esa adib "vijdotsiz" deb tilga oladi.

<i>I sit in one of the dives</i>	<i>Mayxonalarning birida</i>
<i>On Fifty-Second Street</i>	<i>Ellik ikkinchi ko'chada</i>
<i>Uncertain and afraid</i>	<i>Xavotir va qo'rquv ichra</i>
<i>As the clever hopes expire</i>	<i>Umidlar so'nggan kunda</i>
<i>Of a low dishonest decade:</i>	<i>Vijdotsiz bu zamonda:</i>
<i>Waves of anger and fear</i>	<i>G'azab va qo'rquv ruhi</i>

¹ *Early Auden, Later Auden A critical biography* by Edward Mendelson. PRINCETON UNIVERSITY PRESS. 1981, 1999. 2017. 24.

² W.H.Auden *Selected Poems* new edition. Edited by Edward Mendelson. Vintage Books A Division of Random House New York. 1979. 86.

<i>Circulate over the bright And darkened lands of the earth, Obsessing our private lives; The unmentionable odour of death Offends the September night.</i>	<i>Aylanib yurar yorqin Va zulmat ichra yerda, Quvib ortimizdan u; Yoqimsiz o‘lim isi O‘radi Sentabr tuni.³</i>
--	--

She'ning keyingi misralarida shoir *jonlantirish* badiiy san'ati yordamida g'azab va qo'rquvning tirilishi va kurrai zaminni qamal qilishini tasvirlaydi. Oxirgi ikki misrada esa o'limning isi Sentabr oyini qamrab olgani bilan nihoyalanadi.

Ko'rib turganimizdek, Auden urush bo'sag'asida turgan jamiyatning ruhini yuzaga olib chiqdi. Jeffri Tyorli (Geoffrey Thurley) adib haqida "*zamonasining haqiqiy obrazini yaratgan yagona shoir, uning davrida hech qaysi yozuvchi, xoh Amerikalik bo'lsin xoh Yevropalik, jamiyatdagi tartibsizlik va siyosiy varvarizmni u kabi to'g'ri va aniq ko'rsatib bera olmagan*" – deydi.⁴ Auden she'ning qolgan baytlarida siyosatshunoslarning ikkiyuzlamachiligi va insoniyatning egoistik tabiati haqida ham fikr yuritib o'tadi.

Muallif tomonidan yozilgan "*Boshqa safar*" (Another Time, 1940)⁵ she'riy asarida ekzistensial vaqt tushunchasi haqida muloxaza olib boriladi.

Ikkinchi bayt:

<i>So many try to say Not Now, So many have forgotten how To say I Am, and would be</i>	<i>Ko'pchilikka Hozir Emas odatday Ko'pchilik unutdi aytmoqni qanday Men deb, va yaxshisi ko'milar</i>
---	--

³ Tarjima tadqiqotchiga tegishli.

⁴ *The Ironic Harvest: English Poetry in the Twentieth Century*. Thurley, Geoffrey. London: Arnold, 1974. 62.

⁵ *The English Auden: Poems, Essays and Dramatic Writings 1927-1939*. W.H.Auden. Ed. Edward Mendelson. London: Faber, 2001.1986. 276.

<i>Lost, if they could, in history.</i>	<i>Bo‘lsa imkoni, o‘tmishga berilar.⁶</i>
---	--

Asarning ikkinchi baytini tahlil qiladigan bo‘lsak, unda adib hayotni kelajakka yo‘yish, o‘tmishga qochish va o‘zligini unutish kabi mavzularni ko‘taradi. Uchinchi baytda insoniyatning bo‘yin egishga moyilligi haqida so‘z ketadi, ya‘ni siyosatchilar va propogandachilarga ko‘r-ko‘rona ergashishni kinoyali tarzda ifodalaydi.

So‘nggi bayt:

<i>No wonder then so many die of grief, So many are so lonely as they die; No one has yet believed or liked a lie, Another time has other lives to live.</i>	<i>Ajab emas anduhda o‘lar odamzot, O‘larkan yolg‘izlikdan chekar u ozor; Yolg‘onga orqa o‘giranlar bor, Kelajak o‘zganiki, bizga esa yot.⁷</i>
---	---

Asarning oxirgi bayti yana o‘limga borib taqaladi. Unda insonning o‘lim oldida yolg‘izligi, hayotida ma‘no yarata olmay g‘amga botgani ko‘rsatilgan. Ohirgi misra kelajakda odamzotni o‘limdan boshqa narsa kutmayotgani, shu bilan birga kelajak boshqa shaxslar uchun hozirgi zamon bo‘lib ishlashi (ya‘ni shaxs hozirgi zamonda majvuddir va hayotining ma‘nosini yashab turgan zamoniga qurishi kerak) kabi ta‘limotni olg‘a suradi.

1938-yilda Auden yozishicha, *“Poeziyaning, va umuman san‘atning asosiy vazifasi bu o‘zligimizni va bizni o‘rab turgan olamni anglashga urintirishdir.... Men o‘ylaymanki, bu anglash bizni odamiy qiladi va ishonamanki, bizni aldashni qiyin vazifa qilib qo‘yadi, balki shuning uchun Platonning “Davlat”⁸idan o‘zlashtirilgan totalitar tuzum haqidagi nazariyalar san‘atga ich-ichidan qarshi bo‘lgan. San‘at*

⁶ Tarjima tadqiqotchiga tegishli.

⁷ Tarjima tadqiqotchiga tegishli.

⁸ Государство Платон. «Издательство – АСТ» 2016.

xalqi anglashga va ifodalashga usta... qo'shnilar ham gapirishni boshlaydi."⁹

Albatta san'at shaxsiyatni rivojlantiradi va insonni erkin fikrlashga undaydi.

Xulosa

Ekzistensializm bu aslida falsafiy oqim bo'lib, ingliz adabiyotiga nemis va fransuz olimlari, faylasuflari va yozuvchilari orqali kirib kelgan. Ingliz adabiyotida bu falsafiy oqim o'ziga xos shakllanadi va ko'proq sof holda emas, balki ingliz madaniyati va qadriyatlariga moslashgan holda adabiyot sohasida o'z o'rnini topdi. Zamoniylar ingliz poeziyasiga katta hissa qo'shgan adiblardan biri W.H. Auden she'riyatida ekzistensial qo'rquv, yolg'izlik va individuallik kabi mavzular o'rin olgan.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. *Early Auden, Later Auden A critical biography* by Edward Mendelson. PRINCETON UNIVERSITY PRESS. 1981, 1999. 2017. 24.
2. W.H.Auden *Selected Poems* new edition. Edited by Edward Mendelson. Vintage Books A Division of Random House New York. 1979. 86.
3. *The Ironical Harvest: English Poetry in the Twentieth Century*. Thurley, Geoffrey. London: Arnold, 1974. 62.
4. *The English Auden: Poems, Essays and Dramatic Writings 1927-1939*. W.H.Auden. Ed. Edward Mendelson. London: Faber, 2001.1986. 276.
5. Государство Платон. «Издательство – АСТ» 2016.

⁹ *Early Auden, Later Auden A critical biography* by Edward Mendelson. PRINCETON UNIVERSITY PRESS. 1981, 1999. 2017. 321.